

Community Context and Participatory Urban Community Development Planning: A Case Study of Tossatit Pattana Community, Moo 2, Bueng Thonglang Subdistrict, Lam Luk Ka District, Pathum Thani Province¹

Wuttichai Saybunjaung^{2,*} and Somsong Banjongthitithan³

Abstract

Globalization and technological advancements contributing to development have diversely impacted local communities, especially in limited opportunities to participate in, and benefit from, new economic activities.

Thotsathit Phatthana community, located in Village No. 2, Bueng Thong Lang subdistrict, Lam Luk Ka district, Pathum Thani province, changed due to development trends. Its residents adopted an urban lifestyle, leading to challenges related to limited participation in community development planning. In addition, community leaders lacked the requisite knowledge to foster engagement in formulating community development plans. Therefore, local research

¹ Research article.

This article is part of a research project on the study of community context and participatory urban community development planning of Tossatit Pattana Community, Moo 2, Bueng Thonglang Subdistrict, Lam Luk Ka District, Pathum Thani Province. It received financial support from the Faculty of Humanities and Social Sciences, Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage.

² Asst. Prof., Assistant Professor in The Faculty of Humanities and Social Sciences, Valaya Alongkorn Ratabhat University Under the Royal Patronage. Email: wuttichai@vru.ac.th

³ Asst. Prof. Dr., The Faculty of Humanities and Social Sciences, Valaya Alongkorn Ratabhat University Under the Royal Patronage. Email: somsong@vru.ac.th

* **Corresponding Author:** Assistant Professor Acting Sub Lt.Wuttichai Saybunjaung: The Faculty of Humanities and Social Sciences, Valaya Alongkorn Rajabhat University Under the Royal. Patronage. Email: wuttichai@vru.ac.th

methods were used to address this issue. This study examined the process of crafting a community development plan for the urban area, starting with data collection and analysis. Information was exchanged, drawn from personal experience and considering physical characteristics, community history, demographics, livelihoods, significant locations, cultural aspects, and annual production activities to formulate development guidelines. Solutions were sought for occupational challenges, with community researchers leading development initiatives. The urban community development plan comprised social and environmental dimensions, featuring four projects to boost the capabilities of community leaders through empowerment by action and a learning process facilitated through forums. Data collection and analysis yielded two key outcomes: community researchers were emboldened to voice their opinions and contribute to participatory community development planning; and a community-driven development plan emerged from community collaborative research and data analysis.

Keywords: Participatory development, Community development planning, Urban community

การศึกษาบริบทชุมชนและการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม ชุมชนทศทิศพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี¹

วุฒิชัย สายบุญจวง^{2,*} และ สมทรง บรรจงธิดิตานต์³

บทคัดย่อ

จากกระแสการพัฒนาแบบโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนา ซึ่งได้ส่งผลกระทบให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายมิติ โดยเฉพาะการขาดโอกาสในการมีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ๆ

ชุมชนทศทิศพัฒนา หมู่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี เป็นชุมชนเมืองชุมชนหนึ่งที่ได้รับผลจากกระแสการพัฒนาดังกล่าว จนทำให้การดำเนินชีวิตของประชาชนเปลี่ยนเป็นการใช้ชีวิตแบบคนเมืองและนำไปสู่ปัญหาการขาดมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชน ประกอบกับแกนนำชุมชนขาดความรู้เกี่ยวกับการสร้างการมีส่วนร่วมในการทำแผนพัฒนาชุมชน จึงทำให้ประเด็นการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วมด้วยวิธีการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีความน่าสนใจมาก ผลการศึกษาพบว่ากระบวนการทำแผนพัฒนาชุมชนเมืองแห่งนี้เริ่มด้วยการเก็บวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสร้างแนวทางและกิจกรรมการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ข้อมูลลักษณะทางกายภาพ ความเป็นมาของชุมชน

¹ บทความวิจัย

จากงานวิจัยเรื่อง การศึกษาบริบทชุมชนและการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม
ชุมชนทศทิศพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากคณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

² ผศ. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

อีเมล wuttichai@vru.ac.th

³ ผศ.ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ: ผศ.วุฒิชัย สายบุญจวง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระ
บรมราชูปถัมภ์ อีเมล: wuttichai@vru.ac.th.

จำนวนประชากร การประกอบอาชีพ แหล่งทรัพยากรของชุมชน สถานที่สำคัญของชุมชน วัฒนธรรมหลัก และกิจกรรมการผลิตตลอดทั้งปีมาใช้ในการหาแนวทางการพัฒนา เพื่อค้นหากิจกรรมในการแก้ปัญหาด้านอาชีพ และดึงปราชญ์ชุมชนมาเป็นผู้ดำเนินการทำกิจกรรมการพัฒนา แผนพัฒนาชุมชนเมืองที่ได้ครอบคลุมทั้งมิติ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมีโครงการจำนวน 4 โครงการ ที่ช่วยพัฒนาความสามารถให้กับแกนนำชุมชนอันเป็นการเสริมพลัง 2 ลักษณะ คือ การเสริมพลังผ่านการลงมือปฏิบัติและกระบวนการเรียนรู้จากเวทีการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้เกิดผลลัพธ์ 2 ประการ คือ 1. ได้นักวิจัยชุมชน ที่สามารถคิดได้เป็นเหตุผล กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นในเวทีประชุม อีกทั้งยังมีความสามารถในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม 2. ได้แผนพัฒนาชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการร่วมศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลกับคนในชุมชน

คำสำคัญ การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม, การวางแผนพัฒนาชุมชน, ชุมชนเมือง

บทนำ

กระแสการพัฒนาแบบโลกาภิวัตน์ที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมได้เข้ามามีบทบาททำให้บางอาชีพสูญหายและมีความสำคัญต่อการพัฒนาในทุกมิติ นอกจากนี้การพัฒนาและการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ต้องการใช้ข้อมูลจำนวนมากในการตัดสินใจได้นำไปสู่ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล จนทำให้คนในท้องถิ่นขาดโอกาสในการมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ (ราชกิจจานุเบกษา, 2565) ประกอบกับการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509)ถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ที่ให้ความสำคัญกับการเร่งรัดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ การลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน การกระจายโครงสร้างพื้นฐานไปสู่ภูมิภาค ได้ส่งผลให้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งการเพิ่มขึ้นของจำนวนคน อาคารบ้านเรือน ถนนหนทาง สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ตลอดจนเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในลักษณะของการกลายเป็นเมือง ที่ประชาชนเข้ามารวมตัวกันอยู่ในเมืองมากขึ้น ซึ่งสามารถสรุปผลการพัฒนาออกมาได้ว่า เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน อย่างไรก็ตามจากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่กลายเป็นชุมชนเมือง การส่งเสริมการพัฒนาในบริบทของชุมชนเมือง นอกจากนี้จากปัญหาการบริหารจัดการภาครัฐที่ประสิทธิภาพต่ำ ขาดความโปร่งใส ขาดความรับผิดชอบและการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาที่ขาดความต่อเนื่อง ได้ส่งผลให้ประชากรจำนวนไม่น้อยไม่เคารพสิทธิของผู้อื่น การไม่ยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาด้านคุณภาพบริการสาธารณะ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและคุณภาพบริการสาธารณะที่ยังมีการให้บริการไม่ทั่วถึง ไม่เพียงพอ ไม่มีคุณภาพและยังกระจุกอยู่เฉพาะในเมือง

ดังนั้นการแก้ไขปัญหาจึงต้องอาศัยความรอบคอบ ความรอบรู้และอาศัยความร่วมมือจากภาคราชการ ภาคเอกชน ภาคประชาชนและองค์กรที่ทำงานพัฒนาในพื้นที่ อย่างไรก็ตามกระบวนการสร้างแผนพัฒนาชุมชนเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตและ

กิจกรรมการพัฒนา ในแต่ละชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมกำหนดแนวทางและทำกิจกรรม การพัฒนาร่วมกัน บนหลักของการพึ่งตนเองและลดการพึ่งพิงภายนอก การคำนึงถึงศักยภาพ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2559)

ชุมชนทศทิศพัฒนา หมู่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี เป็นชุมชนเมืองชุมชนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากกระแสการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับความเป็นเมืองสมัยใหม่ที่มาในรูปแบบของการขยายพื้นที่เพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย การขยายเส้นทางการคมนาคมระหว่างเมืองและการตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งได้ส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนเปลี่ยนเป็นการใช้ชีวิตแบบคนเมืองที่ต่างคนต่างอยู่ และเกิดค่านิยมรอความช่วยเหลือจากภาครัฐเวลาประสบปัญหา อันนำมาสู่ปัญหาของการไม่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชน (พิจักษ์ ศรีมัน, 2565) อีกทั้งสภาพปัญหาของชุมชนดังกล่าวนี้หากมีการปล่อยไว้หรือไม่ได้รับการแก้ไข อาจส่งผลให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างเชื่องช้าและกลายเป็นชุมชนที่ต้องเร่งรัดการพัฒนาในที่สุด

อย่างไรก็ดีแม้ว่าแกนนำชุมชนจะได้พยายามแก้ไขปัญหาของตนเอง ไม่ว่าปัญหาเรื่องขยะ น้ำเน่าเสีย ผ่านแผนพัฒนาชุมชนและการร้องขอให้หน่วยงานราชการเข้ามาช่วยเหลือมาโดยตลอด แต่สภาพปัญหาดังกล่าวก็ยังไม่สามารถแก้ไข ประกอบแกนนำชุมชนยังขาดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทำแผนพัฒนาชุมชน ประกอบกับการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนที่ผ่านมาเป็นการดำเนินการโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและคณะกรรมการชุมชนที่ยังขาดการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลบริบทชุมชน ขาดการรับฟังข้อมูลจากประชาชนในชุมชนและการใช้เทคนิควิธีการวางแผนที่ถูกต้องตามกระบวนการของการวางแผนพัฒนาชุมชน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้นำชุมชนและผู้วิจัยจึงตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เน้นที่ให้ความสำคัญกับสมาชิกชุมชน ทุกคนเล็กคนน้อย ผู้ด้อยโอกาส ตลอดจนกลุ่มเปราะบางให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมตลอดกระบวนการวางแผน ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ เพื่อดึงเอาศักยภาพที่คนเหล่านี้มีอยู่ออกมาและสร้างพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับบริบท ปัญหาสำคัญของชุมชนที่ผ่านการวิเคราะห์โดยคนในชุมชน เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชน ในการดำเนินงานวิจัยในลักษณะนี้ยังจะก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ ผลลัพธ์ที่เป็นคน คือ การเป็นนักวิจัยชุมชน ที่เก่งขึ้น แก้ปัญหาได้เก่งขึ้น มีวิธีคิดดีขึ้น มีการทำงานที่บรรลุเป้าหมาย มีจิตอาสามากขึ้น ทำงานเพื่อสาธารณะประโยชน์มากขึ้น เอาธุระเรื่องของตัวเองมากขึ้น และผลลัพธ์ที่เป็นสิ่งของ คือ แผนพัฒนาชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชน (กาญจนา แก้วเทพ, 2565)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนและวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ในชุมชนทศทิศพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี
2. เพื่อค้นหากิจกรรมและวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม
3. เพื่อเพิ่มความสามารถในการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วมให้กับแกนนำชุมชน

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดหลักที่นำมาใช้ในการวิจัยนี้มี 4 แนวคิด ได้แก่ แนวความคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อท้องถิ่น แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมและแนวคิดเกี่ยวกับการประชุมแบบมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

การศึกษาบริบทชุมชนและการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม ชุมชนทิศพิศพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี เป็นการดำเนินการตามกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับคนในชุมชนซึ่งจะเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย สำหรับการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นงานวิจัยที่เป็นการผสมผสานระหว่าง งานวิจัยวิชาการ งานพัฒนาและวิถีแบบชาวบ้าน โดยงานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังรักษาระดับขั้นตอนของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่มีการลดขั้นตอนและเพิ่มเติมวิธีการทางวิทยาศาสตร์เข้าไปในกระบวนการ เช่น นักวิจัยชุมชนอาจไม่มีการทบทวนวรรณกรรม แต่ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นใช้รูปแบบของการจัดการความรู้เข้ามาทดแทน ในด้านงานพัฒนา งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีเป้าหมายที่จะนำเอาความรู้ที่ได้ค้นพบไปต่อยอด คิดค้นกิจกรรมเพื่อปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อมให้เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2553) ดังนั้นจึงกล่าวได้อีกทางหนึ่งคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนอกจากคนในชุมชนเป็นผู้ใช้ประโยชน์แล้ว ยังก่อให้เกิดความรู้ที่มาจากกระบวนการวิจัยหรือวิถีวิทยาของการวิจัยหรือสายธารของความรู้จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาจากวิถีวิทยาของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั่นเอง สำหรับการก่อเกิดหรือพัฒนาการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีรากฐานมาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ วิธีการมีส่วนร่วม (Participatory Methodologies) และการพัฒนาชุมชน โดยการวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้ความสำคัญกับค่านิยมทางสังคม (Normative Social) และวัฒนธรรมเชิงบรรทัดฐาน (Cultural Values) และการปลดปล่อย (Emancipation) ซึ่งในต่างประเทศเริ่มให้ความนิยมโดยใช้คำว่า (Since The Publication Of The First Edition Of This Volume In 2003) โดยในต่างประเทศมีการเรียกชื่องานวิจัยลักษณะนี้ว่า เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (อุทิศ ทาหอม, 2566: 193) สำหรับประเทศไทยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีการเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2541 โดยการเปลี่ยนกระบวนทัศน์เดิมที่การวิจัยถูกใช้เป็นเครื่องมือหลักของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรการปกครอง ในการตั้งคำถามวิจัย การออกแบบเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดทางเลือกเพื่อพัฒนาและนำไปสู่การแก้ไขปัญหา มาเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่ท่าอย่างไรจะให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย และในการตอบคำถามดังกล่าวต้องย้อนกลับไปที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดโจทย์วิจัยเพื่อตอบสนองคำถามของตัวเอง โดยคนในชุมชนท้องถิ่นเข้ามาศึกษา ร่วมเก็บรวบรวมค้นหาข้อมูล มีการวางแผนการทำงาน มีการวิเคราะห์และสรุปบทเรียนเพื่อตอบประเด็นปัญหาโดยมีเครือข่ายในชุมชนท้องถิ่นมาร่วมทำงาน (เกษสุดา สิทธิสันติกุล, 2548: 34-35)

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีรากฐานมาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวิจัย หากย้อนกลับไปพิจารณาถึงรากฐานของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มาจากการศึกษาเชิงปฏิบัติการ วิธีการมีส่วนร่วมหรือเรียกอีกอย่างว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งงานวิจัยทั้ง 2 รูปแบบมีทั้งความ

แตกต่างและมีความเหมือนกันสรุปได้ดังนี้ 1).ความแตกต่าง เช่น 1.1 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะมีโจทย์วิจัยมาจากชุมชนโดยชุมชนเป็นผู้สะท้อน เสนอในสิ่งที่ต้องการแก้ไข งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโจทย์วิจัยมาจากประเด็นการวิจัย จากแหล่งทุนวิจัย 1.2) การสร้างเครื่องมือการวิจัย การเก็บข้อมูลการวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูล งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีการดำเนินการร่วมกันระหว่างนักวิจัย ชาวชุมชน สำหรับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผู้วิจัยจะเป็นผู้ดำเนินการหลักจากนั้นจึงนำข้อมูลมานำเสนอภายหลัง 2).ความเหมือน เช่น 2.1 การดำเนินการวิจัยเป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างนักวิจัย คนในชุมชน 2.2 การแก้ไขปัญหาเป็นการปฏิบัติการร่วมกันระหว่างนักวิจัย คนในชุมชน 2.3 ประโยชน์จากการวิจัยเป็นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน และ 2.4 การประเมินผลการวิจัยเป็นการดำเนินการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัย คนในชุมชน (อุทิศ ทาหอม, 2566: 210-211)

ขั้นตอนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นงานวิจัยที่เป็นการผสมผสานระหว่าง งานวิจัยวิชาการ งานพัฒนาและวิถีแบบชาวบ้าน โดยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังรักษารากฐานขั้นตอนของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ สำหรับขั้นตอนของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น กาญจนา แก้วเทพ (2553: 49-56) นำเสนอขั้นตอนวิธีวิทยาของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ 7 ขั้นตอนสรุปได้ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1). การแสวงหานักวิจัยที่เป็นคนในชุมชน มีคุณสมบัติ 3 ประการ คือ มีจิตสาธารณะ มีความเพียรอดทนและสนใจใคร่รู้อยากเรียนรู้ ขั้นตอนที่ 2). การพัฒนาโจทย์การวิจัยและพัฒนาโครงการวิจัย ที่มีความต้องการของชุมชน สามารถยกระดับการแก้ปัญหาของชุมชนได้ และคนในชุมชนต้องเข้ามามีความเข้าใจที่ชัดเจนต่อโจทย์การวิจัย ขั้นตอนที่ 3). การออกแบบงานวิจัย ขั้นตอนที่ 4). การสร้างความเข้าใจ ขั้นตอนที่ 5). การจัดการข้อมูล ขั้นตอนที่ 6). การใช้ประโยชน์จากข้อมูล ขั้นตอนที่ 7). การถอด/สรุปบทเรียน

โดยสรุปการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นงานวิจัยที่เป็นการใช้ งานวิจัยวิชาการ งานพัฒนาและวิถีแบบชาวบ้าน และยังคงรักษารากฐานขั้นตอนของวิธีการทางวิทยาศาสตร์และยังเป็นกระบวนการที่เข้ามาเสริมพลังให้กับผู้ที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัยและผู้ที่ทำหน้าที่เสริมพลังที่ทำหน้าที่ในการออกแบบกระบวนการ/กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนพลังภายในของผู้ไร้พลังให้ได้แสดงพลังที่มีอยู่ออกมา (กาญจนา แก้วเทพ, 2565: 25)

2. แนวความคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ชุมชน

การทำความเข้าใจชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์ชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงอย่างครอบคลุมเพื่อนำมาใช้วางแผนพัฒนาชุมชน

อย่างไรก็ดีการวิเคราะห์ชุมชนควรเป็นการค้นหาสาเหตุที่อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ด้วยเพื่อจะให้เห็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังและเป็นการแยกแยะองค์ประกอบของสิ่งต่าง ๆ ออกมาเป็นชิ้นส่วนย่อย ๆ แล้วค้นหาโครงสร้างดังกล่าว (กาญจนา แก้วเทพ, 2553) ทั้งนี้การวิเคราะห์ชุมชนแนวนี้นับเป็นการวิเคราะห์ไปถึงระบบย่อยต่าง ๆ ของชุมชนและทำความเข้าใจการทำหน้าที่ของชุมชนซึ่งตามความหมายนี้ ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์ (2553) ได้อธิบายว่า เป็นการมองและทำความเข้าใจชุมชนโดยพิจารณาแยกย่อยองค์ประกอบและ

ระบบย่อย ๆ ของของชุมชน ตลอดจนหน้าที่ของชุมชน นอกจากนี้ การวิเคราะห์ชุมชนยังเป็นการทำความเข้าใจถึงสภาพและบริบทของชุมชนในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ด้านกายภาพ วัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่ชัดเจนอันจะนำไปสู่การวางแผนพัฒนาที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ (ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง, 2555) ดังนั้นการวิเคราะห์ชุมชนจึงเป็นการศึกษาชุมชนอย่างเป็นระบบโดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ แล้วนำมาจัดระบบความสัมพันธ์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ชุมชนมีเทคนิควิธีการในการดำเนินงานและหากมีการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมก็จำเป็นต้องใช้เทคนิคเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ชุมชนด้วย ซึ่งมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อท้องถิ่น (2566) ได้เสนอเครื่องมือการวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมว่าควรประกอบไปด้วยกิจกรรมที่สำคัญ 10 ประการ ดังต่อไปนี้ คือ 1) การทำแผนที่แบบต่าง ๆ (ภาพตัดขวาง/การทำแผนที่รอบนอก รอบใน) 2).การสร้างแผนภูมิความสัมพันธ์ 3). การทำแผนผังเครือญาติ 4).การทำแผนผังองค์กรชุมชน 5).การทำเส้นทางประวัติศาสตร์ชุมชน 6). การทำปฏิทินรอบปี 7). การทำโอ่งชีวิต 8).การทำทำเนียบปราชญ์ชุมชน 9).การเดินสำรวจ 10).การทำต้นไม้ปัญหา

สำหรับการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมจากการนำเสนอของมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อท้องถิ่น (2566) มาใช้ดังต่อไปนี้

1. การทำปฏิทินรอบปี ด้วยการทำปฏิทินการผลิต/วัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เห็นภาพของกิจกรรมวงจรการผลิตและกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน
2. การจัดทำ ทำเนียบปราชญ์ชุมชน เพื่อทบทวนและรวบรวมแหล่งภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวบุคคลทั้งด้านเกษตร อาหาร สุขภาพ ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน
3. การทำโอ่งชีวิต เพื่อให้เห็นมูลเกี่ยวกับแหล่งที่มาของรายได้และรายจ่ายของชุมชน
4. การทำต้นไม้ปัญหา เพื่อให้เห็นสถานการณ์ของปัญหาโดยเปรียบเป็นต้นไม้ ประกอบด้วย 4 ส่วน คือ 1.ลำต้น หมายถึง ปัญหาในชุมชน 2.ราก หมายถึงสาเหตุของปัญหา 3.ผล หมายถึง ผลกระทบที่เกิดขึ้น (ต่อตนเองและชุมชน) 4.ใบ หมายถึง แนวทางแก้ไข (สิ่งที่ทำได้เองและสิ่งที่ต้องให้คนอื่นทำ)

3. แนวคิดเกี่ยวกับการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

จากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ได้มีการปรับกระบวนการพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ตลอดจนให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองผ่านกระบวนการแผนชุมชนและต่อเนื่องมาถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ที่ประเด็นการมีส่วนร่วมยังเป็นเจตนารมณ์หลักของการพัฒนาโดยการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้การมีส่วนร่วมเพื่อให้ชุมชนจัดทำแผนพัฒนาชุมชนของตนเอง ในทำนองเดียวกันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ก็ยังให้ความสำคัญกับประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยการสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาท้องถิ่น ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้มีการให้ความสำคัญกับแผนพัฒนาชุมชนและการมีส่วนร่วม

ร่วมซึ่งจะเป็นวิธีการที่จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการตนเองและเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้กับประชาชน อย่างไรก็ตาม แผนพัฒนาชุมชนยังเป็นเรื่องที่คนในชุมชนได้มาร่วมกันดำเนินการ ซึ่งตามความหมายนี้ แผนพัฒนาชุมชนเป็นการกำหนดอนาคตและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนโดยเกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันจัดทำแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นขึ้นมาเพื่อให้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนเอง บนหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก คำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2559) โดยนัยนี้การทำแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญยิ่ง

การมีส่วนร่วมยังเป็นหลักการสำคัญหนึ่งที่ยิมนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน ทั้งในแบบของการมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจต่อการดำเนินโครงการตลอดจนการให้คนในชุมชนรู้สึกตื่นตัวเพื่อที่จะทราบถึงการรับความช่วยเหลือและตอบสนองต่อโครงการพัฒนาและการสนับสนุนความคิดริเริ่มของคนในท้องถิ่น (ถวิลวดี บุรีกุล, 2551) อีกทั้งการมีส่วนร่วมยังเป็นเครื่องมือที่ให้คนในชุมชนได้มาร่วมตัวกันจัดทำแผนขึ้นมาเพื่อให้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้เป็นไปตามที่พวกเขาต้องการ ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยให้สามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกัน โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก (กรมการพัฒนาชุมชน, (2553) การมีส่วนร่วมยังมีรูปแบบที่หลากหลาย อาจเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงในกิจกรรมสาธารณะโดยที่ประชาชนสามารถเข้ามาร่วมได้ ทั้งในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลและร่วมโดยผ่านกลุ่มจัดตั้ง เพื่อก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร แสดงความคิดเห็นและเชื่อมโยงผลประโยชน์ของตนเข้ากับสาธารณะ (Krishna swamy, 2009 อ้างอิงจาก, สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2561) การมีส่วนร่วมยังมีความเกี่ยวข้องกับนโยบายของภาครัฐหรือนโยบายสาธารณะที่เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสีย (Stake holder) ทุก ๆ กลุ่มไม่ว่าจะเป็นผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงหรือโดยอ้อมได้เข้ามามีส่วนในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2561) จะเห็นได้ว่า แผนพัฒนาชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน-ท้องถิ่น เพราะในกระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนเน้นให้ประชาชนในชุมชน-ท้องถิ่นได้เข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของชุมชน การร่วมกำหนดทางเลือกในแก้ไขปัญหาและดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น โดยมีการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานและการปรับปรุงแก้ไขจุดบกพร่องจากการทำงาน

ในแนวคิดการวางแผนพัฒนาชุมชนมีหลายแนวคิด แต่ในที่นี้จะขอนำเสนอ 2 แนวคิด คือ แนวคิดการวางแผนพัฒนาชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน (2553) ที่ได้นำเสนอกระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนไว้ 5 ขั้นตอน และแนวคิดของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2559) ที่ได้นำเสนอกระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนไว้ 9 ขั้นตอน ซึ่งทั้งสองแนวคิดได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน อย่างไรก็ตามจากการศึกษากระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนของทั้ง 2 แนวคิดพบว่า กระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชนและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนมีความคล้ายคลึงกัน โดยให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมด้วยการสร้างทีมงาน เพื่อทำหน้าที่เผยแพร่แนวคิดการวางแผนพัฒนาชุมชนและทำการศึกษาข้อมูลสภาพ

ปัญหาและความต้องการของชุมชน จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และหลังจากที่มีการวิเคราะห์ข้อมูลแล้วให้นำข้อมูลไปใช้เพื่อยกร่างแผนพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตามก่อนที่จะนำไปสู่การปฏิบัตินั้นแนวคิดของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้เสนอว่าต้องมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมพิจารณาถึงความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแผนพัฒนาชุมชนด้วยและเมื่อมีการนำแผนไปสู่การปฏิบัติให้มีการติดตามการประเมินผลการพัฒนา โดยพิจารณาว่าแผนพัฒนาชุมชนสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงหรือไม่ ซึ่งในกระบวนการนี้กรมการพัฒนาชุมชนไม่ได้กล่าวถึง ดังนั้นในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2559) มาเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างวิทยากรการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน พระ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้แทนกลุ่มอาชีพเพื่อให้เป็นผู้เผยแพร่แนวคิดการจัดกระบวนการแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 2 การจัดเวทีสร้างความเข้าใจของทีมวิทยากร ด้วยการจุดประกายความคิด กระตุ้นให้เกิดความสนใจที่จะทำแผนพัฒนาชุมชนและสร้างความร่วมมือในการทำงานร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูลเรียนรู้ตนเองและชุมชน ด้วยการเรียนรู้ข้อมูลตนเองเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อหาแนวทางสนองความต้องการพัฒนาหรือการจัดการชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 การสังเคราะห์ข้อมูลชุมชน ด้วยการสะท้อนข้อมูลที่ค้นพบ เช่น รายรับ รายจ่าย หนี้สิน แยกแยะทุนทางสังคมและสภาพปัญหา สาเหตุของปัญหา ศักยภาพที่มีอยู่ ฯลฯ

ขั้นตอนที่ 5 การยกร่างแผนพัฒนาชุมชน ด้วยการกำหนดเป้าหมาย ทิศทางการพัฒนาตามศักยภาพของชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐาน ทุนทางสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 6 การกำหนดแผนงานโครงการกิจกรรม ด้วยการกำหนดแผนงานโครงการกิจกรรมที่เหมาะสมและเป็นไปได้ โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณา ได้แก่ 1).กิจกรรมที่ชุมชนทำเอง 2).กิจกรรมที่ไม่สามารถดำเนินการได้เอง ต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 3).กิจกรรมที่ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเองทั้งหมดหรือบางส่วน ซึ่งต้องขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและ/หรือหน่วยงาน อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ดังนั้นกระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม ชุมชนเทศบาลพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี จึงมีกระบวนการดังนี้

1. การสร้างแรงจูงใจ ทำความเข้าใจในการวางแผนพัฒนาชุมชนและสร้างคณะทำงานจัดทำแผนพัฒนาชุมชนในรูปแบบของนักวิจัยชุมชน
2. การศึกษาบริบทชุมชนและการนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อจัดลำดับความสำคัญ
3. การจัดทำแผนพัฒนาชุมชน โดยกำหนดเป้าหมาย ทิศทางการพัฒนาชุมชน
4. การกำหนดแผนงาน แนวทางเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

4. แนวคิดเกี่ยวกับการประชุมแบบมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ (Appreciation Influence Control :AIC)

การสร้างการมีส่วนร่วมมีประโยชน์มากหากนำมาใช้ในการวางแผนพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการหลังจากที่นักวิจัยชุมชนได้เก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล เทคนิคที่นิยมนำมาใช้กันมาก คือ เทคนิคการสร้างการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ (Appreciation-influence Control :A-I-C) เทคนิคนี้จะช่วยให้เกิดการระดมสมองเกี่ยวกับ ความคิดเห็นของคณะผู้กร่างแผนที่ประกอบด้วยภาคราชการ ภาคเอกชน ภาคประชาชนและองค์กรพัฒนาในพื้นที่

จากนั้นจึงนำข้อมูลไปวิเคราะห์และจัดทำเป็นแผนและโครงการ โดยมีขั้นตอนหลัก 3 ขั้นตอน คือ การเตรียมการ (Appreciation) การสร้างแนวทางพัฒนา (Influence) และการสร้างแนวทางปฏิบัติ โดยมีรายละเอียดดังนี้ (دنุสรณ์ กาญจนวงศ์, 2560)

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเตรียมการ (Appreciation:A) ด้วยการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชน จากนั้นจึงรวบรวมข้อมูลของแต่ละเวทีย่อยกลับสู่เวทีใหญ่และนำเสนอข้อมูลทั้งหมดเพื่อให้เห็นภาพรวม โดยกิจกรรมหลักของขั้นตอนที่ 1 ประกอบด้วย

- การทบทวนสถานการณ์ในอดีตของชุมชนที่ผ่านมา (A-O) เช่น ความเป็นมาของชุมชน การเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาที่มีผลต่อชุมชนทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากภายในชุมชนและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากปัจจัยภายนอกชุมชนตลอดจนจุดกำเนิดของปัญหา

- การทำความเข้าใจสภาพ/สถานการณ์ของชุมชนในปัจจุบัน(A-1.1) เป็นการแบ่งกลุ่มย่อย เพื่อร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่

- นำเสนอข้อมูลเพื่อให้เข้าใจสภาพปัจจุบัน (A-1.2) รวบรวมข้อมูลจากเวทีย่อยและนำมาแสดงในเวทีใหญ่เพื่อให้ทุกคนได้รับรู้ร่วมกัน

- แบ่งกลุ่มย่อยเพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้กำหนดเป้าหมายในอนาคตที่ปรารถนา (A-2.1) และนำเสนอในเวทีใหญ่เพื่อร่วมอภิปรายและพัฒนาเป็นวิสัยทัศน์ร่วม (A-2.2)

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นสร้างแนวทางพัฒนา (Influence : I) ประกอบด้วย 2 กิจกรรม คือ

- การแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมนำเสนอโครงการและกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อให้สอดคล้องกับการบรรลุวิสัยทัศน์ร่วม(1)

- การรวบรวมโครงการจากเวทีย่อยและนำเสนอเวทีใหญ่ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งหมดร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของโครงการใน 3 ลักษณะ คือ 1).เป็นโครงการที่ชุมชนสามารถทำได้เองโดยอาศัยศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน 2). โครงการที่ชุมชนดำเนินการได้เองบางส่วนและต้องขอความร่วมมือสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกอีกบางส่วน 3). โครงการที่สามารถขอรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกโดยการประสานผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือส่วนราชการในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นสร้างแนวปฏิบัติ (Control:c) ประกอบด้วยกิจกรรม ดังนี้

-ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเลือกแนวทางที่สนใจ จากความสนใจหรือความถนัด อาจทำได้ทั้งรายบุคคลหรือร่วมกันทำ (C-2.1)

-การรวบรวมแผนปฏิบัติการของแต่ละคน-กลุ่มเพื่อนำเสนอในเวทีประชุมใหญ่ (C-2.2)

ดังนั้นในการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม ชุมชนเทศบาลพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี จึงมีกระบวนการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 นักวิจัยชุมชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับสภาพของชุมชน ผ่านการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม จากนั้นจึงเป็นกระบวนการกำหนดภาพในอนาคตของชุมชนว่าควรเป็นอย่างไร

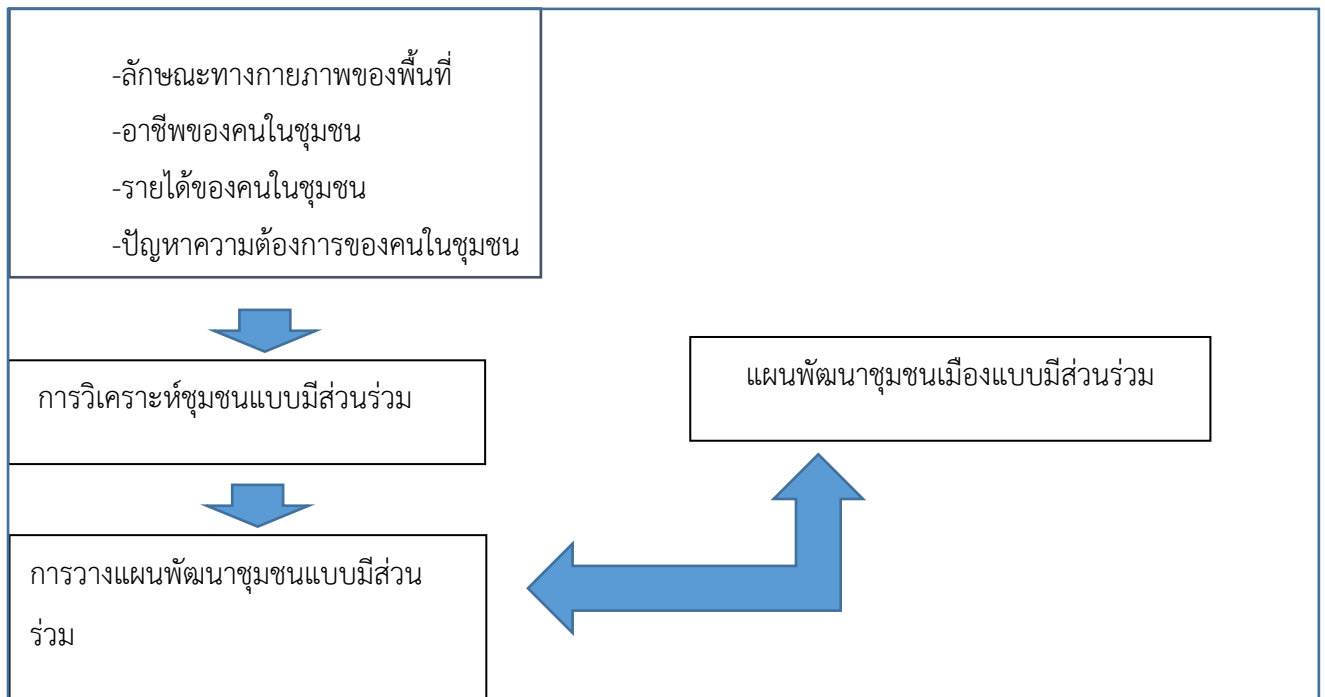
ขั้นตอนที่ 2 นักวิจัยชุมชนวางแผนแนวทาง วิธีการเพื่อนำไปสู่สภาพของชุมชนในอนาคต

ขั้นตอนที่ 3 นักวิจัยชุมชนทำแผนปฏิบัติการ จากแนวคิดของแต่ละคนมาจัดทำแผนพัฒนา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้นำแนวคิด 2 แนวคิด ที่ใช้เป็นฐานสำหรับการพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ซึ่งได้แก่ 1) แนวคิดการวิเคราะห์ชุมชน และ 2) แนวคิดการวางแผนพัฒนาชุมชน โดยมีสาระสำคัญ คือ แนวคิดการวิเคราะห์ชุมชน เน้นการศึกษาชุมชนอย่างเป็นระบบโดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของระบบย่อยต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษาแล้วนำมาจัดระบบความสัมพันธ์เพื่อให้ได้แนวทางใน

ภาพประกอบที่ 1 ภาพกรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา พัฒนาโดย วุฒิชัย สายบุญจวง และ สมทรง บรรจงธิดาทนงค์ (ผู้วิจัย)

การวิเคราะห์ชุมชน ส่วนแนวคิดการวางแผนพัฒนาชุมชนให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาอย่างครอบคลุม โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่การให้ข้อมูลและการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน การร่วมกำหนดทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชนในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับเทคนิค วิธีการในการสร้างการมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิคการสร้างมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ (Appreciation-influence Control :A-I-C) มาเป็นแนวทางในการสร้างการมีส่วนร่วมวางแผนพัฒนาชุมชนด้วย

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดยมีวิธีการวิจัย ดังนี้

1.การศึกษาค้นคว้าเอกสาร ได้แก่ แผนพัฒนาชุมชนชนทศทิศพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2565 การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนพัฒนาชุมชนและการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม

2.นักวิจัยที่เป็นนักวิชาการ ทำหน้าที่ศึกษาข้อมูลเอกสารทางวิชาการ ซึ่งจะทำการศึกษาเอกสารทั้งที่เป็นหนังสือ ตำรา ผลงานวิจัยตลอดจนเอกสารราชการเพื่อนำข้อมูลมาสังเคราะห์และร่วมแลกเปลี่ยนกับนักวิจัยชุมชนเพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน

3.นักวิจัยชุมชน ทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลในพื้นที่ของตนเองและข้อมูลจากเอกสารที่มีอยู่ในพื้นที่ รวมทั้งข้อมูลชุมชนที่สามารถเข้าถึงได้ เช่น ข้อมูลการจดบันทึกการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน แหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ปัญหาความต้องการของคนในชุมชนและข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาของชุมชนที่สะท้อนจากความคิดเห็นของผู้ที่อพยพเข้าสู่ชุมชน

4. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยและนักวิจัยชุมชนเข้าไปสังเกตวิถีการดำรงชีวิตและการใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรในชุมชน

5.การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ดำเนินกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญจำนวน 15 คน ซึ่งได้มาด้วยการคัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้ที่มีความรู้เป็นอย่างดีในเรื่องที่ศึกษา โดยเลือกมาจากคนหลายกลุ่ม ได้แก่ ผู้แทนกลุ่มอาชีพในชุมชน จำนวน 5 คน ราษฎรชาวบ้านจำนวน 2 คน ผู้นำทางศาสนาจำนวน 1 รูป ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 1 คน ผู้แทนจากหน่วยงานราชการจำนวน 2 คน และผู้บริหารสถานศึกษาในชุมชนจำนวน 1 คนและผู้แทนจากภาคธุรกิจชุมชนจำนวน 3 คน

6.การสนทนากลุ่มย่อยแบบจัดตั้ง กับตัวแทนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกิจกรรมที่ทำ จำนวน 10 คน ได้แก่ ผู้แทนกลุ่มอาชีพในชุมชน จำนวน 5 คน ราษฎรชาวบ้านจำนวน 1 คน ผู้นำทางศาสนาจำนวน 1 รูป ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 1 คน ผู้แทนจากหน่วยงานราชการจำนวน 1 คน และผู้บริหารสถานศึกษาในชุมชนจำนวน 1 คน โดยใช้คู่มือการสนทนากลุ่มเป็นแนวทางในการสนทนา

สำหรับการดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยเป็นการดำเนินการด้วยการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (กาญจนา แก้วเทพ, 2553) โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การแสวงหานักวิจัย เป็นการสร้างทีมวิจัยและสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างทีมวิจัย โดยกำหนดจำนวนนักวิจัยชุมชนจำนวน 10 คน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีจิตสาธารณะ มีความสนใจใคร่รู้อยากเรียนรู้และมีความเพียรอดทน จากนั้นจึงสร้างความสนใจในประเด็นการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วมและเชิญชวนมาเป็นนักวิจัยชุมชน

ขั้นตอนที่ 2.การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยนักวิจัยชุมชนศึกษาบริบทชุมชนและวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมด้วย การทำปฏิทินการผลิต ปฏิทินวัฒนธรรมของชุมชน การจัดทำ ทำเนียบปราชญ์ชุมชนและการทำโอ่งชีวิต

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาพัฒนาโจทย์การวิจัย โดยนักวิจัยชุมชนดูตัวอย่างการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นของท้องถิ่นและการเชิญนักวิจัยชุมชนจากโครงการอื่นมาเป็นวิทยากรจัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยน

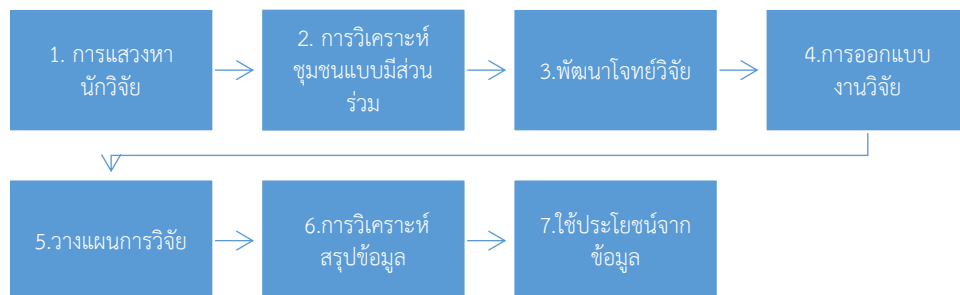
ขั้นตอนที่ 4 การออกแบบงานวิจัย ตั้งแต่การการอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องกระบวนการวิจัย การออกแบบร่างเค้าโครงการ เครื่องมือการวิจัยและการนำเสนอตัวอย่างการทำวิจัยท้องถิ่นจากสื่อวีดิทัศน์และให้นักวิจัยชุมชนระดมความคิดเห็นและฝึกปฏิบัติออกแบบการวิจัย จากนั้นจึงทบทวนกิจกรรมว่าในแต่ละกิจกรรมควรเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงอะไรบ้างผ่านการแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นเพื่อพัฒนาเป็นโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างความเข้าใจร่วมกัน ขั้นตอนนี้เป็นการวางแผนการดำเนินงานวิจัย ตั้งแต่การระบุนิธีการเก็บข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลและผู้รับผิดชอบ จากนั้นนักวิจัยชุมชนดำเนินการเก็บข้อมูลกับคนในชุมชนทุกกลุ่มที่มีในชุมชนตั้งแต่ กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุและชาวชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกร ค้าขายรับจ้างทั่วไปและกลุ่มเยาวชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหา ความต้องการของคนในชุมชนด้วยวิธีการที่ได้กำหนดไว้ในแผนการวิจัย

ขั้นตอนที่ 6 การจัดการข้อมูล เป็นการวิเคราะห์และสรุปผลการเก็บข้อมูล โดยให้นักวิจัยชุมชนเล่าถึงประสบการณ์หรือบทเรียนในการเก็บข้อมูลวิจัยว่ามีผลการเก็บข้อมูลเป็นอย่างไร จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้อาจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์เรียบเรียงเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผู้วิจัยจะเป็นผู้อำนวยการให้เกิดการแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็น

ขั้นตอนที่ 7 การใช้ประโยชน์จากข้อมูล (ที่ตรวจสอบแล้ว) นำมาเป็นข้อมูลสำหรับการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม

ภาพประกอบที่ 2 แผนภาพอธิบายระเบียบวิธีวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา กาญจนา แก้วเทพ (2553)

จริยธรรมการวิจัย

การดำเนินการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ปฏิบัติตามหลักจริยธรรมการวิจัย โดยยึดการเคารพในบุคคล การไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่อาสาสมัคร การรักษาความลับ ความยุติธรรม อุปสรรค ความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นต่ออาสาสมัครและความรับผิดชอบของผู้วิจัย

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาบริบทชุมชนและผลการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ปรากฏผลการศึกษาดังนี้

1. บริบทชุมชน

จากการศึกษาแผนพัฒนาชุมชนชนทศทิศพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2565 พบว่าชุมชนทศทิศพัฒนา หมู่ 2 ในอดีตพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการเพาะปลูก โดยมีน้ำหลากตลอดทั้งปี ปัจจุบันมีคลองซอยระบายน้ำที่ 11 ไหลผ่านหน้าชุมชน มีถนนทางหลวงชนบทหมายเลข 3009 ตัดผ่านด้านหลังชุมชน มีพื้นที่ทั้งหมด 2,500 ไร่และเป็นที่ดินทำการเกษตรทั้งหมดประมาณ 1,000 ไร่ ที่ตั้งของชุมชนตั้งอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบึงทองหลาง ชุมชนแห่งนี้เกิดขึ้นเมื่อประชาชนเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อปลูกบ้านเรือน ทำการเกษตรด้วยการปลูกข้าวและเลี้ยงปลา บริเวณอยู่ริมคลองฝั่งตะวันตก ต่อมาห่มอมทศทิศฤๅเดช (ม.ร.ว. ผิว พนมวัน) ได้บริจาคที่ดินสร้างวัด เนื้อที่ 16 ไร่ และตั้งชื่อว่า วัดทศทิศาราม ซึ่งคำว่าชุมชนทศทิศพัฒนาเป็นการตั้งตามชื่อของผู้บริจาคที่ดินสร้างวัด ในปัจจุบันมีจำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 557 คน แยกเป็น ชาย 280 คน หญิง 277 คน มีจำนวนครัวเรือน 187 ครัวเรือน การประกอบอาชีพของคนในชุมชน แบ่งเป็น 1).อาชีพหลัก ได้แก่ อาชีพรับจ้างจำนวน 120 ครัวเรือน อาชีพทำการเกษตร (ทำนาและทำสวน) ในที่ดินของตนเอง จำนวน 30 ครัวเรือน อาชีพค้าขายจำนวน 25 ครัวเรือน 2). อาชีพรอง ได้แก่ การเพาะเห็ดและปลูกผัก เลี้ยงปลา จำนวน 11 ครัวเรือน ที่เหลือไม่มีอาชีพรอง มีแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน คือ คลอง 11 มีการใช้ประโยชน์ คือ การใช้น้ำเพื่อทำนาและทำสวน

จากข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2564 ในภาพรวมของชุมชนในชุมชนมีรายได้รวม 6,325,990 บาทต่อปี โดยคิดเป็นรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 372,823 บาทต่อปีและรายได้เฉลี่ยต่อคน 11,810 บาทต่อปี ในขณะที่มีรายจ่ายในภาพรวม 4,092,740 บาทต่อปี คิดเป็นรายจ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือน 234,509 บาทต่อปี และต่อคน 74,346 บาทต่อปี สำหรับหนี้สิน คนในชุมชนมีหนี้สินรวมประมาณ 2,145,600 บาทต่อปี คิดเฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 32,809 บาทต่อปี และเฉลี่ยต่อคน 4,095 บาทต่อปี ในชุมชนมีกลุ่มอาชีพ จำนวน 2 กลุ่ม คือ 1).กลุ่มเกษตรกร (ทำนา) มีสมาชิก 30 คน 2).กลุ่มเพาะเห็ดฟาง มีสมาชิก 15 คน นอกจากนี้ยังมีกองทุน ในหมู่บ้านจำนวน 1 กองทุน สำหรับสถานที่สำคัญที่มีในชุมชน ได้แก่ ศูนย์บริการวิชาการเกษตรของมูลนิธิชัยพัฒนา จำนวน 1 แห่ง วัดจำนวน 3 แห่ง ได้แก่ 1).วัดทศทิศาราม 2).วัดป่าเจริญราช 3).วัดป่าเลิศธรรมนิมิต สถานศึกษาจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ 1).โรงเรียนวัดทศทิศและ 2).ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจำนวน 1 แห่ง และ ศูนย์การเรียนรู้ ICT จำนวน 1 แห่ง

2.จากการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ปรากฏผลด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ปฏิทินวัฒนธรรมและกิจกรรมการผลิตของชุมชน

เวลา(เดือน)	กิจกรรมทางวัฒนธรรม	กิจกรรมการผลิต
มกราคม	ทำบุญขึ้นปีใหม่ วัดทศทิศ	1.ทำเมี่ยงคำ(ใบทองหลาง) 2.ทำขนมไข่หงส์ขึ้นปีใหม่ 3.ทำขนมทอง(คลุกน้ำตาล/โรยน้ำตาลปี้บ)
กุมภาพันธ์	เผาข้าวหลาม	เกี่ยวข้าว(ข้าวลอม/ข้าวล่ำ) ในที่ลุ่ม
มีนาคม	ประเพณีงานบวช	ไถพรวนนา
เมษายน	ประเพณีกวนกาสะแม/ข้าวเหนียวแดง	หว่านข้าว
พฤษภาคม	วิสาขบูชา/แรกนา	หว่านข้าว
มิถุนายน	ทำอ้อยควั่น(อ้อยแตก/อ้อยลำ/อ้อยสังคโปร์/อ้อยแล้ง)	ปลูกพืช(ไผ่สีสุก/มะม่วง)
กรกฎาคม	ทำบุญวันพระ/เข้าพรรษา	ฤดูทำนา
สิงหาคม	ทำบุญวันพระ	ฤดูทำนา
กันยายน	ทำบุญวันพระ	ฤดูทำนา
ตุลาคม	ประเพณีออกพรรษา	ฤดูทำนา
พฤศจิกายน	รับขวัญข้าวตั้งท้อง/ดำข้าวเฒ่า(ข้าวเหนียว)	เกี่ยวข้าว(ข้าวปี)
ธันวาคม	(เดือนซ้าย) กิจกรรมวันพ่อ	เกี่ยวข้าว(ข้าวกลาง)

ที่มา วุฒิชัย สายบุญจง (2567)

ตารางที่ 2 ประชาชนชุมชนด้านเกษตร อาหาร สุขภาพของชุมชน

แหล่งประโยชน์ที่เป็นทรัพยากรบุคคล	คุณลักษณะ	การใช้ประโยชน์ของชาวชุมชน
1.นายผิน บุญบุตร	เป็นผู้มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากดิน	การถ่ายทอดความรู้เรื่องดินให้กับชาวชุมชน
2.นายชู ฉวีวรรณ	หมอฟันบ้าน (หมอเป่าตา)	ชาวชุมชนจะนำลูกหลานที่เป็นตาแดงมาให้หมอรักษาด้วยการเป่า
3.นางสาวภัทรนารี เถลิมนญาติ	การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่	เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องบ้านพอเพียงและเกษตรพอเพียง
4.นางสงัด บุญบุตร	ภูมิปัญญาการทำเมี่ยงคำจากใบทองหลาง(สูตรน้ำเมี่ยง)	-
5.นางสุรีย์ บุญบุตร	การทำอาหารคาวหวาน (พื้นบ้านคลอง11) : ปลาหั่นเหล้า/ขนุนชุบแป้งทอด/น้ำจิ้มมะขามเปียก/แกงส้มใส่กล้วย(อาหารมอญ)	-
6.นายออม พานไกร	การจัดกระสาน (กระบุง/กระจาก)	-

ที่มา วุฒิชัย สายบุญจวง (2567)

สำหรับรายได้และรายจ่ายของชุมชนที่ได้จากการดำเนินการเก็บข้อมูลของนักวิจัยชุมชน โดยใช้หน่วยการเก็บเป็นรายครัวเรือน (1 ครัวเรือนแทนประชากร 1 คน) พบว่ามีความแตกต่างจากการข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐานใน ปี 2564 โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.รายรับจากเงินเดือน บัตรสวัสดิการ จากการทำการเกษตรและรับจ้างทั่วไป

เฉลี่ยวันละ	440	บาท
เฉลี่ยเดือนละ	12,106	บาท
เฉลี่ยปีละ	284,478	บาท

2. รายจ่าย ได้แก่ ค่าห่วย ค่าโทรศัพท์ หนี้สิน เหล้า/บุหรี่ ค่าผ่อนรถ ค่าสาธารณูปโภค

การศึกษาบุตร ค่าที่พัก ค่าดำรงชีพ ค่ารักษาพยาบาล

เฉลี่ยวันละ	135	บาท
เฉลี่ยเดือนละ	6,500	บาท
เฉลี่ยปีละ	184,550	บาท

3. จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เจาะลึก ปรากฏผลที่สะท้อนถึงสภาพของปัญหา ด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 สภาพปัญหาของชุมชนด้านต่าง ๆ ในชุมชน

ด้าน	สภาพของปัญหา
1.สังคม	วิถีชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลง การแพร่ระบาดของยาเสพติดและความสงบเรียบร้อยในชุมชน การขาดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน เนื่องจากการเดินทางเข้าออกชุมชนได้สะดวก(บุคคลภายนอกเข้ามาลักขโมยของ) ประกอบในพื้นที่มีการทำหมู่บ้านจัดสรรและมีโรงงานอุตสาหกรรมทำให้มีการอพยพของคนต่างถิ่นเข้าสู่ชุมชนและได้รับวัฒนธรรมจากคนเมือง ซึ่งส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวชุมชนเป็นการใช้ชีวิตแบบคนเมือง
2.การเมือง	ประชาชนมีส่วนร่วมน้อย(เป็นชุมชนที่ต้องเร่งรัดการพัฒนา) เนื่องจากวิถีชีวิตของชาวชุมชนเปลี่ยนเป็นแบบคนเมือง กลายเป็นต่างคนต่างอยู่ การไม่รู้หน้าที่ของตนเองและผู้นำชุมชนยังขาดความรู้เกี่ยวกับการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
3.เศรษฐกิจ	หนี้สิน เนื่องจากประชาชนในชุมชนประกอบอาชีพหลักและสามารถทำนาได้ทั้งปี ประชาชนจึงให้ความสำคัญกับอาชีพหลัก อีกทั้งในการประกอบอาชีพประชาชนในชุมชนยังต้องกู้ยืมเงินมาลงทุนทำการเกษตร ซึ่งในบางปีราคาสินค้าเกษตรไม่ดี ทำให้ขาดทุนและการขายที่ดินให้กับนายทุนซึ่งทำและได้นำมาสู่ปัญหาการไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง
4.สิ่งแวดล้อม	น้ำเสียและปัญหาขยะบริเวณที่สาธารณะ(ถนนทางหลวงชนบท หมายเลข 3009 ที่ตัดผ่านด้านหลังชุมชน /การเผาฟางข้าว/ การใช้สารเคมี เนื่องจากการทิ้งขยะลงในแหล่งน้ำ การปล่อยน้ำจากบ่อเลี้ยงปลา การทิ้งน้ำเสียจากครัวเรือนและโรงงาน ตลอดจนของเสียจากภาคการเกษตร ซึ่งปัญหาดังกล่าวได้ส่งผลให้น้ำเน่า สัตว์น้ำตาย เพิ่มรายจ่ายในการซื้อน้ำและส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวชุมชน และนอกจากนี้ยังพบปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ คือ การเผาฟางข้าว ซึ่งทำให้เกิดฝุ่นขนาดเล็กที่ส่งผลต่อการหายใจของชาวชุมชน ตลอดจนการใช้สารเคมี ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหา คือ การขาดความร่วมมือของชาวชุมชนในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและด้วยอาชีพของชาวชุมชนในชุมชนที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก จึงนิยมให้สารเคมี เช่น ปุ๋ย ยาฉีดในการทำนาข้าว

ที่มา วุฒิชัย สายบุญจง (2567)

4.จากการสนทนากลุ่มย่อยแบบจัดตั้งเพื่อสรุปกิจกรรมและการดำเนินการวางแผนพัฒนาชุมชน เมืองแบบมีส่วนร่วม ชุมชนทศทิศพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ปรากฏผลดังนี้

1.กิจกรรมการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

ในการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ดำเนินไปในลักษณะที่เป็นกระบวนการซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ หลายขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเตรียมการ ดำเนินการโดยทีมนักวิจัยชุมชน 10 คน ที่ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้แทนจากโรงเรียนวัดทศทิศและผู้แทนจากวัดทศทิศาราม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้และความคิดเห็น จากนั้นจึงรวบรวมข้อมูลและการนำเสนอข้อมูลทั้งหมดเพื่อให้เห็นภาพรวม โดยมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- ทบทวนสถานการณ์ในอดีตของชุมชนที่ผ่านมา ซึ่งครอบคลุมความเป็นมาของชุมชน การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อชุมชนทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากภายในชุมชนและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากภายนอกชุมชน
- ทำความเข้าใจสภาพและสถานการณ์ของชุมชนในปัจจุบันโดยรวมวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่
- นำเสนอข้อมูลภาพปัจจุบันให้ทุกคนได้รับรู้ร่วมกัน
- กำหนดเป้าหมายในอนาคตที่ปรารถนาและร่วมอภิปรายเพื่อพัฒนาเป็นวิสัยทัศน์ร่วม

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างแนวทางพัฒนา โดยมีกิจกรรมที่ทีมนักวิจัยชุมชนร่วมกันทำ

ดังต่อไปนี้

- นำเสนอโครงการและกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อให้สอดคล้องกับการบรรลุวิสัยทัศน์ร่วม
- การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ โดยโครงการมี 3 ลักษณะ คือ 1). โครงการที่ชุมชนสามารถทำได้เอง อาศัยศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน 2). โครงการที่ชุมชนดำเนินการได้เองบางส่วนและต้องขอความร่วมมือสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกอีกบางส่วน และ 3). โครงการที่ต้องขอรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกโดยการประสานผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือส่วนราชการในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 3 สร้างแนวทางพัฒนา โดยมีกิจกรรมที่ทีมนักวิจัยชุมชนร่วมกันทำ

ดังต่อไปนี้

- เลือกแนวทางที่สมัครใจทำจากความสนใจหรือความถนัด
- รวบรวมเป็นแผนของชุมชน

ทั้งนี้จากการดำเนินการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ทำให้ได้แผนพัฒนาชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- หมายเหตุในการพัฒนา คือ การเป็นชุมชนที่ลดใช้สารเคมี ปลอดภัยและเยาวชนห่างไกลยาเสพติด

- วิสัยทัศน์ในการพัฒนาในระยะ 3 ปีข้างหน้า คือ ชุมชนปลอดภัย ใส่ใจสิ่งแวดล้อม

แนวทางพัฒนา เพื่อนำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์ของชุมชน ได้แก่ 1). การสร้างความรู้การใช้สารเคมีที่ถูกต้อง 2). การขอมาตรฐาน GAP (การปฏิบัติการเกษตรที่ดี) ในพืช 3). การรณรงค์การจัดการขยะในครัวเรือน 4). การอบรมให้ความรู้เรื่องยาเสพติดกับเยาวชนในชุมชน และ 5). การกำจัดการขยะติดเชื้อ (การทิ้งขยะติดเชื้อลงถังเหลือง)

สำหรับโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากงานวิจัย จำนวน 4 โครงการ เป็นโครงการที่ให้ความสำคัญในการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) โครงการอบรมให้ความรู้เรื่องยาเสพติดในกลุ่มเยาวชนในชุมชน กำหนดระยะเวลาดำเนินการในปี 2567

วิธีดำเนินการเริ่มด้วยการประชุมผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน และประชาชนในชุมชนตามด้วยการประสานของบประมาณสนับสนุนโครงการ จากนั้นจึงดำเนินโครงการตามแผนที่ตั้งไว้และมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานโดยคณะผู้รับผิดชอบโครงการ การดำเนินการเป็นการดำเนินการโดยชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ครูโรงเรียนวัดทศทิศและพระสงฆ์วัดทศทิศาราม

2) โครงการกำจัดการขยะติดเชื้อที่เกิดจากการทิ้งขยะติดเชื้อลงลำคลอง กำหนดระยะเวลาดำเนินการในปี 2567

วิธีดำเนินการเริ่มด้วยการประชุมผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน และประชาชนในชุมชน จากนั้นจึงดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้ มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานโดยคณะผู้รับผิดชอบโครงการ ดำเนินการโดยวัดทศทิศารามโดยการประสานขอความรู้ร่วมมือจากศูนย์บริการวิชาการและมูลนิธิชัยพัฒนา

3) โครงการการรณรงค์การจัดการขยะในครัวเรือน กำหนดระยะเวลาดำเนินการในปี 2567

วิธีดำเนินการเริ่มต้นด้วยการประชุมผู้นำชุมชนร่วมกับอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนและประชาชนในชุมชน โดยจะของบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลบึงทองหลาง จากนั้นจึงดำเนินการตามโครงการตามแผนที่กำหนดไว้จะมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานโดยคณะผู้รับผิดชอบโครงการผู้ดำเนินโครงการ คือ ผู้นำชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน คณะครูโรงเรียนวัดทศทิศ พระสงฆ์วัดทศทิศารามและศูนย์บริการวิชาการ มูลนิธิชัยพัฒนา

4) โครงการสร้างความรู้การใช้สารเคมีที่ถูกต้อง กำหนดระยะเวลาดำเนินการในปี 2567

วิธีดำเนินการเริ่มต้นด้วยการประชุมผู้นำชุมชนร่วมกับอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนและประชาชนในชุมชน จะมีการติดตามผลการดำเนินการดำเนินงานโดยคณะผู้รับผิดชอบโครงการ ผู้ดำเนินโครงการ คือ ผู้นำชุมชนร่วมกับอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนคณะครูจากโรงเรียนวัดทศทิศ

การพัฒนาขีดความสามารถในการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองให้กับแกนนำชุมชน

การพัฒนาเพื่อเพิ่มความสามารถให้กับแกนนำชุมชน ดำเนินการในลักษณะของการเสริมพลังที่ผ่านกระบวนการ 2 ลักษณะ คือ การเสริมพลังผ่านกระบวนการลงมือปฏิบัติและการเสริมพลังผ่านกระบวนการเรียนรู้ จากการสนทนากลุ่มเพื่อสะท้อนผลของการกระทำ (After-Action-Reflection) อันเป็นผลลัพธ์ทำให้

ทราบว่า แกนนำที่เข้าร่วมในฐานะนักวิจัยชุมชนสามารถคิดได้อย่างเป็นเหตุผล ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการที่สามารถตั้งโจทย์การวิจัย

การออกแบบงานวิจัยและการรู้จักเก็บข้อมูลอย่างเหมาะสมเพื่อตอบโจทย์การวิจัย ในขณะเดียวกันยังกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นในขณะที่มีการประชุม เกิดความรู้และทักษะในการพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูล วิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้การหาแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมทั้งสามารถออกแบบวิธีการทำงานเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ดังที่ หนึ่ง* (นามสมมุติ) ซึ่งเป็นแกนนำชุมชนและผู้ร่วมทีมนักวิจัยชุมชน กล่าวว่า ในการวางแผนพัฒนาชุมชนตามการดำเนินงานวิจัย ทำให้ทีมนักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้วิธีการวิจัยที่เริ่มตั้งแต่การพูดคุยกันก่อนว่าในบ้านเรามีปัญหาอะไร จากนั้นจึงเอาปัญหามาตั้งว่าอะไรสำคัญมากที่สุด อะไรที่ต้องแก้ไขก่อนและจากที่ทีมอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ มาศึกษาเรียนรู้ชุมชนของเราทำให้พวกเรามีโอกาสพูดคุยเกี่ยวกับปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของผู้นำที่ผ่านมา ทั้งนี้จากการที่ได้มีโอกาสพูดคุยกันในเรื่องการแก้ปัญหาด้วยกระบวนการวิจัยและได้ลงมือทำจริง (วิธีการแบบชาวบ้าน) เช่น บางครั้งไปสัมภาษณ์ก็ไม่ได้จดมาแต่ก็อาศัยจำและโทรกลับไปถามใหม่บ้าง นอกจากนี้เวลาทีมวิจัยประชุมพูดคุยกันจะเห็นภาพของคนที่ไม่ค่อยแสดงความคิดเห็นได้กลายมาเป็นคนที่พูดในที่ประชุม อย่างเช่น ลุงเสริม*(นามสมมุติ) ซึ่งปกติจะไม่ค่อยออกจากบ้านมักจะเฝ้าบ่อกบและบ่อปลาในสวนตนเองและจะออกจากบ้านก็ตอนเวลาไปนา แต่หลังจากที่ทีมวิจัยชุมชนไปสัมภาษณ์และชวนมาพูดคุย ลุงเสริม*(นามสมมุติ) จะเป็นคนแรกๆ ที่ชอบพูดถึงอดีตและปัญหาของชุมชน นอกจากนี้ลุงเสริม* จะมาเข้าร่วมกิจกรรมกับทีมนักวิจัยทุกครั้ง

ในทำนองเดียวกัน นารี* (นามสมมุติ) ซึ่งเป็นทีมวิจัยชุมชนและเป็นผู้ทำหน้าที่ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลรายรับ รายจ่ายและปัญหาของชุมชน กล่าวว่าในช่วงแรกก็ยังไม่เข้าใจว่าจะเก็บข้อมูลไปทำอะไรแต่เมื่อมีการนำเอาข้อมูลที่ได้มาเข้าสู่การวิเคราะห์ข้อมูลก็ทำให้เห็นภาพของรายรับ รายจ่ายของชุมชน ปัญหาของชุมชน และยังทำให้เห็นว่าชาวบ้านคิดว่าบ้านเรามีปัญหาอะไรสำคัญมากที่สุดและต้องรีบแก้ไข นอกจากนี้ในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนผ่านเทคนิคการสร้างมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ได้ทำให้แกนนำชุมชนได้เปลี่ยนบทบาทจากคนที่ต้องทำตามแผนพัฒนามาลายมาเป็นผู้ที่มีบทบาทวางแผนพัฒนาชุมชน ดังที่ สมศรี* (นามสมมุติ) ซึ่งเป็นนักวิจัยชุมชนจากโรงเรียนวัดทศทิศ ได้กล่าวไว้ว่าการดำเนินงานวิจัยนี้ได้เปลี่ยนบทบาทจากคนที่ต้องทำตามแผนพัฒนาให้กลายมาเป็นผู้ทำแผนพัฒนาซึ่งตนเองได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและได้เก็บข้อมูลที่ต้องนำมาใช้ในการวางแผนพัฒนาชุมชนผ่านการเรียนรู้ด้วยการประชุมกับทีมนักวิจัยชุมชน ในขณะที่ ปราชญู* (นามสมมุติ) ซึ่งเป็นอีกหนึ่งในทีมนักวิจัยชุมชนจากวัดทศทิศาราม กล่าวว่า พอได้เข้ามาร่วมประชุมพูดคุยกับทีมงาน ตนเองก็ได้สะท้อนเหตุการณ์ที่ตนเองคิดว่าสำคัญต่อชุมชน คือ จากการที่ตนเองได้พบกับ กาญจนา นาคนันท์ ซึ่งเป็นคนที่แต่งงานนียายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาและจากที่ได้มีการสนทนากันก็ทำให้ทราบว่า วัดทศทิศารามเป็นสถานที่ ที่กาญจนาได้นำนั่งแต่งงานนียายเรื่องนี้ ซึ่งกาญจนา นาคนันท์กล่าวว่า “วัดทศทิศาราม ซึ่งสถานที่นี้ให้เกิดนวนิยาย ผู้ใหญ่ลีกับนางมา” และจากเหตุการณ์นี้ตัวเองได้ เก็บความทรงจำนี้

ไว้เพียงคนเดียวมาโดยตลอด แต่พอได้มาร่วมประชุมพูดคุยกับทีมนักวิจัยชุมชนก็ทำให้เขาได้มีโอกาสเล่าเรื่องราวสำคัญนี้ ซึ่งก็มองว่าเป็นจุดสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่จะเอามาใช้พัฒนาชุมชนนี้ได้

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาและการดำเนินการ ผู้วิจัยได้เลือกข้อมูลเพื่อนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. บริบทชุมชน จากการศึกษาวิเคราะห์บริบทชุมชนที่พบว่าลักษณะทางกายภาพของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงซึ่งเห็นได้จากในอดีตลักษณะพื้นที่ของชุมชนเป็นพื้นที่ราบลุ่ม อุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการเกษตร จึงทำให้เกิดการอพยพโยกย้ายของผู้คนจากที่อื่นเข้ามาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพทำกิน จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดขึ้นมา คือ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และการมีแหล่งน้ำซึ่งเป็นปัจจัยทางกายภาพ ดังที่ ชุตติพงศ์ ร่มสนธิ์ (2562 :40) อธิบายว่า การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในอดีตมีความสัมพันธ์กับปัจจัยสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ โดยเฉพาะปัจจัยทางกายภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญ เช่น ภูมิประเทศ พื้นที่แหล่งน้ำ ฯลฯ ซึ่งมีผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการอุปโภค บริโภค และการทำมาหากินด้วยการทำการเกษตร

สำหรับการประกอบอาชีพของคนในชุมชนนี้ ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตร (ทำนาและทำสวน) โดยมีปัจจัยหลักคือพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีแหล่งน้ำจากคลอง 11 ที่พวกเขาสามารถนำน้ำมาใช้ จึงนิยมทำการเกษตรในระยะเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งมักจะเป็นวิธีการดำรงชีพที่พบได้ในชุมชนอื่น (ปัทมสันตินิม, 2564 :21) เมื่อดูจากรายได้ของคนในชุมชนในปัจจุบันกลับพบว่าส่วนหนึ่งมีรายได้หลักมาจากการรับจ้าง ซึ่งในการรับจ้างมักจะพบในกลุ่มคนที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง โดยมักจะไปรับพ่นสารเคมี หว่านข้าวและปลูกจ้างในภาคการเกษตร

ผู้ที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองมักจะทำนาเป็นหลัก โดยอาจจะมีการเช่าที่ดินเพิ่มเติมบางส่วนด้วย ในกรณีที่มิมีขนาดที่ดินถือครองน้อย คนในชุมชนบางคนได้ขายที่ดินที่มีอยู่เดิมบางส่วนให้กับนายทุนเพื่อนำไปทำหมู่บ้านจัดสรร การเช่าพื้นที่ทำการเกษตรเพิ่มเติมนี้ทำไปเพื่อให้ได้ผลตอบแทนมากขึ้น เพราะหากแต่เพียงในพื้นที่ของตนเองอาจไม่คุ้มกับการลงทุน

2. การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ทำให้ได้ข้อมูลที่ใช้ในการวางแผนพัฒนาชุมชน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ นักวิจัยชุมชนที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ชุมชนได้เห็นความสำคัญของชุมชนและคุณค่าของการแลกเปลี่ยนความคิด และประสบการณ์ อันจะนำไปใช้ในการวางแผนพัฒนาในลำดับต่อไป ดังที่มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อท้องถิ่น (2566) อธิบายไว้ว่าการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมช่วยให้ชุมชนได้เห็นคุณค่า ทั้งการแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ในการวิเคราะห์ ภาวะชีวิตของชุมชนและการวางแผน

3. กิจกรรมและการวางแผนพัฒนาชุมชนผ่านการใช้เทคนิคการสร้างมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ (Appreciation-influence Control A-I-C) ซึ่งนักวิจัยชุมชนได้มีโอกาสเข้าร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ มีการทบทวนอดีตเกี่ยวกับ การเปลี่ยนแปลงตลอดจนสาเหตุของการเปลี่ยนของชุมชน อีกทั้งได้ร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันและกำหนดเป้าหมายตลอดจนสร้างแนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อนำไปสู่

เป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าผลจากกิจกรรมการวางแผนพัฒนาชุมชนดังกล่าวสามารถทำให้เห็นภาพในอดีตของชุมชนว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร เกิดจากสาเหตุใด อันเป็นการเรียนรู้ความผิดพลาดในอดีตเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นอีกในอนาคต นอกจากนี้ยังเป็นการทำความเข้าใจถึงสถานะที่เป็นอยู่ในปัจจุบันว่ามีสภาพเป็นอย่างไร เกิดขึ้นเพราะอะไร และได้กำหนดอนาคตของชุมชนผ่านการค้นหาแนวทางวิธีการที่จะทำให้ชุมชนพัฒนาในอนาคตตามที่ได้กำหนดไว้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการสร้างแนวทางหรือกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมมีความสำคัญต่อการวางแผนพัฒนาชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนการสร้างพื้นที่ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาได้เข้ามา มีบทบาทในการร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา ความต้องการและแสวงหาแนวในการแก้ปัญหาด้วยการพัฒนาที่ร่วมเสนอและออกแบบไว้ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (วุฒิชัย สายบุญจวง และ สมทรง บรรจงธิดาทนงค์, 2564 :103)

4. การจัดทำแผนพัฒนาชุมชน ชุมชนทศทิศพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ที่ผ่านมาเป็นดำเนินการดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลบึงทองหลางร่วมกับคณะกรรมการชุมชน โดยใช้กระบวนการทำประชาคมหมู่บ้านเพื่อให้ชาวชุมชนเสนอโครงการและกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน ซึ่งยังขาดการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลบริบทของชุมชนและการใช้เทคนิควิธีการวางแผนที่ถูกต้องตามกระบวนการแผนพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตามจากการดำเนินงานตามการวิจัยในครั้งนี้เป็นการดำเนินการด้วยการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ครอบคลุมตั้งแต่การสร้างนักวิจัยชุมชน การพัฒนาโจทย์วิจัย การออกแบบการวิจัย การเก็บวิเคราะห์ข้อมูลและการนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ด้วยเทคนิคการสร้างมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ ส่งผลให้แผนพัฒนาชุมชนที่เกิดจากงานวิจัยนี้ เป็นแผนพัฒนาในมิติของการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม อันเกิดจากการได้ศึกษาวิเคราะห์ชุมชนของคนในชุมชนด้วยตนเองอย่างเป็นกระบวนการตามกระบวนการทัศน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านตั้งแต่การร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหา การค้นหาศักยภาพของตนเองและการร่วมกันกำหนดแผนงานวิจัยเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์หาทางเลือกและสร้างทางเลือกในการจัดการปัญหาของชุมชน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548) นอกจากนี้การสร้างมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ (Appreciation-influence Control A-I-C) ยังสามารถนำมาใช้ในการระดมสมองเพื่อรวบรวมความคิดเห็นของทีมงานแล้วนำไปวิเคราะห์และจัดทำแผน หรือโครงการพัฒนาสอดคล้องกับปัญหาของชุมชน อย่างไรก็ตามแม้ว่าแผนพัฒนาชุมชนที่เกิดจากงานวิจัยนี้จะยังไม่ได้นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน แต่การดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ได้เป็นจุดเริ่มต้นของชุมชนในการสร้างการมีส่วนร่วมวางแผนพัฒนาชุมชน อย่างเป็นขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมให้ข้อมูลจากชาวชุมชน การร่วมเป็นทีมวิจัยโดยมีผู้นำชุมชนคณะครูจากโรงเรียนวัดทศทิศและพระสงฆ์จากวัดทศทิศารามมาร่วมดำเนินการผ่านการวิจัยเพื่อท้องถิ่นและวางแผนพัฒนาชุมชน

5. การพัฒนาความสามารถในการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

จากการดำเนินการในชุมชนที่ศึกษา พบว่า การเพิ่มความสามารถในการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วมให้กับแกนนำชุมชน เป็นการเสริมพลังให้แกนนำชุมชนผ่านกระบวนการ 2 ลักษณะ คือ การเสริมพลังผ่านกระบวนการลงมือปฏิบัติและผ่านกระบวนการเรียนรู้ อย่างไรก็ตาม จากการสนทนากลุ่มเพื่อ

สะท้อนการกระทำ (After-Action-Reflection) ทำให้ทราบว่าแกนนำที่เข้าร่วมในฐานะนักวิจัยชุมชนสามารถคิดได้อย่างเป็นเหตุผล ที่สะท้อนออกมาจากการปฏิบัติต่าง ๆ ตั้งแต่การตั้งโจทย์การวิจัย จนถึงการร่วมคิดร่วมเสนอในขั้นตอนต่อ ๆ ไปของการวิจัย ดังจะเห็นได้จากการกล่าวที่จะแสดงความคิดเห็นในขณะที่มีการประชุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความรู้และทักษะจากการร่วมพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูล การเก็บข้อมูล การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผ่านการวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วม อีกทั้งยังได้เรียนรู้การหาแนวทางวิธีการแก้ไขปัญหา พัฒนาชุมชน และท้ายที่สุดคือ สามารถออกแบบวิธีการทำงานเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตามที่พวกตนตั้งใจไว้ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าผลลัพธ์ที่ขึ้นได้เกิดจากการทำงานด้วยการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ทีมนักวิจัยชุมชนได้เริ่มต้นการดำเนินงานในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน ตั้งแต่การสร้างโจทย์วิจัย การวางแผนการวิจัย ตลอดจนการเก็บ วิเคราะห์และใช้ประโยชน์จากข้อมูล ทีมนักวิจัยชุมชนจะเป็นผู้ควบคุมกระบวนการทั้งหมด ซึ่งกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้เป็นรูปแบบการเสริมพลังที่สำคัญของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2565:34) อธิบายไว้ว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีเป้าหมายที่จะเสริมพลังของชาวบ้านที่เข้ามาร่วมเป็นนักวิจัยชุมชน ซึ่งได้วางรูปแบบการวิจัยตั้งแต่การออกแบบกระบวนการให้ชาวบ้านมาทำวิจัยและควบคุมกระบวนการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยในครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อมุ่งให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยให้ความสำคัญกับดึงเอาศักยภาพที่คนเหล่านี้มีอยู่ออกมาและสร้างพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชน อย่างไรก็ตามกระบวนการวิจัยของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนผ่านการศึกษาโดยนักวิจัยชุมชนที่เป็นคนในชุมชนและข้อมูลยังได้มีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือผ่านการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งต่างจากงานวิจัยทั่วไปที่เน้นความสำคัญอยู่ที่นักวิจัยเป็นหลัก ดังนั้นคุณค่าหรือความรู้ที่เกิดจากงานวิจัยครั้งนี้จะส่งผลต่อนักวิจัยชุมชนเป็นหลักซึ่งจะได้นำวิธีการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปแก้ไขปัญหาที่ชุมชนกำลังพบอยู่

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากการดำเนินงานวิจัยพบว่า การวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมได้สร้างทีมนักวิจัยชุมชนที่ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้แทนจากโรงเรียน จากวัด เพื่อมาเป็นกลไกหลักในการดำเนินงานผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จนเกิดมาเป็นแผนพัฒนาชุมชนที่มีความสอดคล้องกับบริบทและสภาพปัญหาที่แท้จริงของชุมชน ดังนั้นจึงมีข้อเสนอต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีความจำเป็นต้องใช้แผนพัฒนาชุมชนของแต่ละชุมชนมาเป็นข้อมูลในการจัดทำแผนพัฒนา จึงควรสร้างกลไกระดับชุมชน ในรูปแบบของทีมนักวิจัยชุมชนเพื่อทำหน้าที่ในการศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลของแต่ละชุมชน ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลสภาพปัญหา และความต้องการของประชาชนในพื้นที่ซึ่งสามารถนำมากำหนดเป็นแผนงานและโครงการที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ซึ่งจะช่วยแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา พบว่า ประชาชนในชุมชนขาดการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน แต่ในขณะที่ชุมชนทศทิศพัฒนายังมีสถานที่สำคัญ คือ วัดทศทิศาราม ซึ่งเป็นสถานที่ให้เกิดนวนิยายเรื่องผู้ใหญ่อลิกับนางมา ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนโดยใช้วรรณกรรมผู้ใหญ่อลิกับนางมา มาเป็นกุศโลบายให้ประชาชนในชุมชนได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนด้วยการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่เชื่อมโยงกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง การศึกษาบริบทชุมชนและการวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม ชุมชนทศทิศพัฒนา หมู่ที่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ผู้เขียนขอขอบคุณทีมนักวิจัยชุมชนที่ได้ร่วมดำเนินงานอย่างมุ่งมั่นตั้งใจจนสำเร็จด้วยดี ชาวชุมชนทศทิศพัฒนาที่ได้ร่วมให้ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ รายจ่ายและปัญหาของชุมชน ขอกราบขอบพระคุณ รศ.ดร.โยธิน แสงวดี รศ.ดร.สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์ ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะในการเขียนโครงการวิจัย ผศ.(พิเศษ) กาญจนา ทองทั่ว และทีมวิทยากรจากมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่กรุณาอบรมให้ความรู้เรื่องเครื่องมือการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม และรศ.ดร. กาญจนา แก้วเทพ ที่กรุณาให้คำปรึกษาการเขียนรายวิจัยฉบับสมบูรณ์และการเขียนบทความวิจัยเชิงพื้นที่และบทความวิชาการเพื่อสังคม

สุดท้ายนี้กราบขอบพระคุณคณะกรรมการติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่ได้กรุณาลงพื้นที่ตรวจสอบติดตามการทำงานเชิงพื้นที่ของนักวิจัยและให้ข้อเสนอแนะในการขับเคลื่อนแผนพัฒนาชุมชนที่เกิดจากงานวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง (Reference)

- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *คุณลักษณะและวิธีวิทยาการวิจัยเพื่อท้องถิ่น*. หจก.วนิดาการพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา*. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2565). *การมีส่วนร่วมคาถาข้อที่ 2 ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น*. หจก.วนิดาการพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2565). *การเสริมพลังกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น*. หจก.วนิดาการพิมพ์.
- เกษสุดา สิทธิสันติกุล. (2548). *กระบวนการค้นคว้าวิจัยเพื่อท้องถิ่น จุดเปลี่ยนการพัฒนา*. วนิดาเพรส.
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2553). *คู่มือ แนวทางการขับเคลื่อนกระบวนการแผนชุมชน*. กรมการพัฒนาชุมชน.
- ชุตติพงศ์ รมสนธิ์. (2562). ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพต่อการเลือกตั้งถิ่นฐานในยุคก่อนประวัติศาสตร์พื้นที่ลุ่มน้ำป่าสักตอนกลางถึงตอนล่าง, *วารสารดำรงวิชาการ*, 8(1), 37-58.
- دنوسรณ์ กาญจนวงศ์. (2560). *การวางแผนพัฒนาชุมชนและการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน*. มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

- ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. (2555). *ชุมชน. นำศิลป์โฆษณา จำกัด.*
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2551). *การมีส่วนร่วม: แนวความคิด ทฤษฎีและกระบวนการ.* สถาบันพระปกเกล้า.
- ธีระภัทรา เอกผายยสวัสดิ์. (2553). *ชุมชนศึกษา. บริษัทแอดทีฟ พริน จำกัด.*
- ปภิรัตน์ สันตินิยม.(2564). การบริหารจัดการน้ำตามหลักธรรมาภิบาล, *วารสารมหาจุฬานาครทรรชน*, 8(1), 20-32.
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่13 (พ.ศ.2566-256-2570). ราชกิจจานุเบกษา.(2565). เล่ม 139 ตอนพิเศษ 258.11.
- พิทักษ์ ศรีมัน. (2565). *แผนพัฒนาชุมชนบ้านทศทิศพัฒนา หมู่ 2 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี. ทศทิศพัฒนา.*
- มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อท้องถิ่น. (2566). *การศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม. มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อท้องถิ่น.*
- วุฒิชัย สายบุญจวงและสมทรง บรรจงธิดิตานต์. (2564). การพัฒนากลุ่มอาชีพแบบมีส่วนร่วมสู่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว, *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*, 16(2), 91-104.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2559). *คู่มือการวางแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่น.* โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (2548). *กระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น.* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2561). *ธรรมาภิบาลและความรับผิดชอบทางสังคม.* โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทิศ ทาหอม. (2566). รากฐานและกระบวนการทัศน์การวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม, *วารสารมานุษยวิทยา*, 6(1), 183-220.